

УДК 342.726-053.2-056.2(477)

Н. О. Філіпська
*здобувач кафедри конституційного та міжнародного права
факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби
з кіберзлочинністю та торгівлею людьми
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ

Однією з найважливіших функцій держави є турбота про найбільш вразливих членів суспільства. Це люди похилого віку, діти, особи з обмеженими можливостями, особи, які опинилися у складних життєвих умовах тощо. Однак однією з найбільш незахищених категорій є діти з обмеженими можливостями, які потребують особливого ставлення та турботи як з боку держави, так і з боку суспільства.

Необхідність дослідження проблеми реалізації прав саме дітей з обмеженими можливостями зумовлена низкою факторів, серед яких слід назвати негативну тенденцію збільшення кількості хворих дітей з вадами розвитку як в Україні, так і у світі. Цей чинник зумовлює необхідність приділяти все більше уваги з боку держави та суспільства цій категорії осіб, забезпечувати на державному та місцевому рівнях реалізацію та захист їх прав тощо.

Питання життєдіяльності осіб (у тому числі й дітей) з обмеженими можливостями досліджувалися як вітчизняними науковцями, так і вченими інших країн. Вчені-юристи (О.В. Пономаренко, А.Д. Носов, А.М. Колодій, О.П. Пономарьова, А.Ю. Олійник, Л.І. Миськів, С.М. Малініна, М.Л. Захарова, Е.Г. Тучкова, Р. Боровські, В.І. Чорненький) безпосередньо або опосередковано торкалися питань конституційних прав і соціального забезпечення повнолітніх осіб та дітей з обмеженими можливостями, проблем їх реалізації. Права людей у широкому сенсі та проблеми їх реалізації розглядали такі визнані вчені, як О.В. Пушкіна, В.О. Серьогін, Ю.М. Тодика, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, В.Ф. Погорілко, М.В. Вітрук, Л.Д. Воєводін, О.А. Лукашева. Досить повно досліджено проблеми освіти дітей з вадами розвитку в рамках корекційної педагогіки та психології, розробляються та впроваджуються нові адаптовані методики їх навчання з урахуванням особливостей сприйняття тощо (В.А. Ардзинба, М.М. Малофєєв, Х.С. Замський, Р.Р. Мельник та інші).

Однак наукових досліджень, які б повною мірою вивчали проблеми прав дітей з обмеженими можливостями, стан їх реалізації в Україні, немає. Через те, що в умовах сучасності ця тема набуває все більшої актуальності, існує потреба зосередитися на дослідженні саме цієї проблеми з метою її більш глибокого вивчення та визначення шляхів подолання тих наявних чинників, що за-

важають повному та всебічному дотриманню прав дітей з обмеженими можливостями.

Незважаючи на наявні проблеми у цій сфері, позитивною тенденцією останніх років у всьому світі є збільшення інтересу як з боку більшості демократичних держав, так і з боку громадських організацій та об'єднань до цієї категорії громадян, визнання їх прав нарівні з іншими членами суспільства. Це знайшло відображення у прийнятті та ратифікації більшістю країн світу низки документів, серед яких слід назвати такі, як Конвенція про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН та ратифікована Україною 27 вересня 1991 р. (датою підписання документа є 21 лютого 1990 р., ратифікація ухвалена Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ), Конвенція про права інвалідів і факультативного протоколу до неї, ухвалені на 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 13 грудня 2006 р. У ст. 5 Конвенції про права інвалідів окремо оговорюється, що діти з обмеженими можливостями мають всі права та основоположні свободи людини нарівні з іншими, що гарантується та забезпечується державою [1]. Цей документ визначив права осіб з обмеженими можливостями та зобов'язання держав щодо їх дотримання та захисту. Тобто країни, які визнали цей документ, змінюють відповідно до його положень національне законодавство, і, як наслідок, відбуваються зміни у моделі поведінки громадян. Конвенція про права дитини акцентує увагу держав-учасниць на необхідності вжиття всіх необхідних заходів щодо забезпечення реалізації зазначених прав [2]. Ці права мають загальнолюдське значення та притаманні всім дітям на засадах рівності.

Однак, аналізуючи стан реалізації прав дітей з обмеженими можливостями в сучасній Україні, можна говорити про існування низки проблем соціально-економічного, політичного, правового та психологічного характеру. Динамічний спад економіки країни, значне зниження рівня життя громадян, нехтування суспільства нормами права та зневажання закону як такого, ведення військових дій у східному регіоні країни, соціальна нестабільність і, як наслідок, психологічна напруженість суспільства негативно впливають на формування та функціонування державних гарантій реалізації прав дітей з обмеженими можливостями, які в цій ситуації стають ще більш незахищеними.

Україна як правова демократична держава ратифікувала Конвенцію про права інвалідів у 2009 р., чим зобов'язала себе імплементувати положення зазначеної Конвенції у національне законодавство. Визнаючи, що «національне законодавство не в повній мірі відповідає вимогам Конвенції та не забезпечує у повному обсязі реалізацію особами з обмеженими можливостями своїх прав у всіх сферах життєдіяльності» [3], Кабінет Міністрів України 30 березня 2011 р. Постановою № 245-р ухвалив Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 р. Цей документ характеризується комплексним підходом щодо врахування всіх положень Конвенції та визначенням конкретних заходів, виконавців та джерел фінансування. Отже, протягом чотирьох років у державі вживалися ті чи інші заходи щодо реалізації положень Національного плану дій.

Аналізуючи зазначений документ, можна сказати, що він має на меті не лише підвищення обізнаності населення щодо осіб з обмеженими можливостями, їх прав та проблем, а й зміну українського законодавства відповідно до норм міжнародного законодавства, зокрема Конвенції ООН про права інвалідів; забезпечення безбар'єрного середовища для осіб з вадами фізичного характеру, доступність до інформації (враховуючи осіб із сенсорними порушеннями та з інтелектуальною недостатністю), їх вільний доступ до освіти, культури, туризму, можливості працевлаштування тощо; удосконалення процедури та порядку проведення медико-соціальної експертизи та лікарсько-консультативної комісії для дітей; проведення реабілітаційних заходів та надання соціальних послуг; посилення відповідальності за порушення прав людей з обмеженими можливостями [3]. Зрозуміло, що виконання цього Плану можливе лише за умови достатнього фінансування програм та реформ, насамперед з державного бюджету та «інших джерел», як вказано у Програмі.

Міністерство соціальної політики підготувало офіційну інформацію щодо стану виконання у 2012–2014 рр. завдань і заходів Державної цільової програми. На виконання пунктів програми щодо недопущення дискримінації розроблено та прийнято Верховною Радою у травні 2014 р. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», більше уваги приділяється інформуванню дітей та молоді щодо їх однолітків та дорослих осіб з обмеженими можливостями, введення тем та дисциплін, пов'язаних зі створенням безбар'єрного середовища та впровадження інклюзивної освіти тощо [4]. Цікавим є те, що цей план передбачає заходи і для дітей з обмеженими можливостями, які проживали або проживають у східних областях країни, де проводиться антитерористична операція. Так, з метою врегулювання питання забезпечення дітей з обмеженими

можливостями, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, санаторно-курортним лікуванням і технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг, Мінсоцполітики було розроблено та погоджено, а Кабінетом Міністрів України затверджено низку нормативних актів:

1. Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених Постановами Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 і від 27 березня 2013 р. № 261» від 27 серпня 2014 р. № 378, якою передбачено, що для забезпечення санаторно-курортного лікування громадяни України, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, повинні за фактичним місцем проживання перебувати на обліку в структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах міських рад.

2. Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених Постановами Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 80 і від 5 квітня 2012 р. № 321» від 6 серпня 2014 № 306. Цією Постановою передбачено забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг дітям з обмеженими можливостями, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, за місцем проживання, перебування (також і тимчасового). Крім того, з метою реалізації норм цієї Постанови було розроблено Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Порядку взяття на облік інваліда, дитини-інваліда, іншої особи для забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації за їх фактичним місцем проживання, перебування» від 23 вересня 2014 р. № 683, зареєстрований в Мін'юсті 8 жовтня 2014 р. за № 1216/25993. Зазначеним Наказом визначено чітку процедуру взяття на облік дитини, яка має статус «дитина-інвалід», для забезпечення засобами реабілітації за їх фактичним місцем проживання, перебування [5, с. 22–23].

3. Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок» від 1 жовтня 2014 р. № 518. Цим нормативним актом визначено порядок протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, категорій громадян, які брали участь в антитерористич-

ній операції та/або забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [6].

Через те, що неповнолітні особи, а особливо діти з обмеженими можливостями, в принципі не можуть брати участь в АТО або забезпечувати її проведення, їм виготовлення найкращих протезних виробів держава не пропонує, обмежившись наданням вітчизняних аналогів, що не завжди відповідають потребам конкретної дитини. З цього виходить, що діти, які мають вроджені або набуті вади фізичного характеру (можливо, й ті, які постраждали під час військового конфлікту в зоні АТО) та повинні отримувати товари та послуги найвищої якості, не можуть отримати протезних (ортезних) виробів «підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні». На наш погляд, положення цього документа порушують права дитини з обмеженими можливостями та містять ознаки непрямой дискримінації згідно зі ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», під якою розуміється ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище, порівняно з іншими особами та/або групами осіб [7].

Згідно зі звітом щодо дотримання у 2014 р. в Україні прав людини, підготовленим Українською Гельсінкською спілкою з прав людини [5], навіть в нормативних актах, які передбачають захист населення під час виникнення надзвичайних ситуацій (як природного, техногенного, так і військового характеру), не враховані особливі потреби осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп, до яких відносяться й особи похилого віку, і вагітні жінки, і особи з обмеженими можливостями, які мають тимчасовий характер. Це свідчить про нормативну неврегульованість питання захисту дітей з вадами фізичного та/або психо-інтелектуального розвитку в Україні саме в разі виникнення надзвичайної ситуації, якою можна назвати і проведення антитерористичної операції на Сході країни.

Зрозуміло, що не лише діти з обмеженими можливостями та їх батьки, а й діти, які перебували або перебувають у зоні проведення АТО, потребують, крім усього, психологічної допомоги та навіть реабілітації. До того ж, діти з вадами здоров'я, крім такої допомоги, постійно потребують лікування, реабілітації, забезпечення їх необхідними медикаментами, протезними виробами тощо. Під час прес-конференції директор Луганського центру соціокультурної адаптації молоді

з обмеженими фізичними можливостями Тетяна Баранцова повідомила, що в Луганську залишилася велика, але невизначена й досі, кількість дітей та молоді з вадами здоров'я (лише у місті проживали 28 тисяч дітей, які мали статус «дитина-інвалід») [8]. Можна припустити, що тим дітям, які залишилися на території АТО, допомога надається не в повному обсязі або не надається взагалі. За інформацією Тетяни Баранцової, Донецька та Луганська області були лідерами за кількістю осіб з інвалідністю через несприятливі екологічні та соціальні умови (до початку проведення АТО у Донецьку нараховувалося 240 тис. осіб, у Луганську – 102 тис. осіб), яка зараз через низку причин збільшується. Звичайно, волонтерські організації та благодійна допомога вирішують проблему, але цього вкрай недостатньо. На наш погляд, саме держава має піклуватися про дітей як про майбутніх громадян країни, тим більше, коли ці діти потребують особливої допомоги та піклування через вади фізичного та/або психо-інтелектуального характеру.

Таким чином, можна зробити висновки, що права дітей з обмеженими можливостями в Україні обмежуються, а в зоні проведення антитерористичної операції – значно обмежуються та порушуються. Через недостатнє фінансування (або його відсутність) неповною мірою виконуються не лише зобов'язання країни щодо реалізації Конвенції ООН про права інвалідів, а й положення національного законодавства, здебільшого у сфері соціального забезпечення та безпечного середовища. Ситуація з дотриманням прав дітей з обмеженими можливостями, які проживають на територіях проведення антитерористичної операції, складна та потребує якнайшвидшого вирішення державними органами. Для цього, як ми вважаємо, необхідно визнати дотримання прав і свобод дітей з обмеженими можливостями пріоритетним для держави напрямом діяльності як на територіях проведення АТО, так і на території всієї країни. Крім того, необхідно розробити дієву систему гарантій прав і свобод дітей з обмеженими можливостями як умов та засобів, принципів та норм, які б забезпечили здійснення, охорону і захист прав зазначеної категорії осіб, були б запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод дітей з обмеженими можливостями [9, с. 246].

Література

1. Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

3. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 245-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 4. – С. 75. – Ст. 1004.

4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 412.

5. Права людини в Україні 2014 : Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1432464735>.

6. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та / або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 518 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-%D0%BF>.

7. Інформація про стан виконання у 2012–2014 рр. завдань і заходів Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р., затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/245-2011-%D1%80/print1423649373409836>.

8. Баранцова пояснила, що происходит с детьми-инвалидами в Луганске // Комментарии: Донбасс. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naiu.org.ua/news-naiu/barantsova-poyasnylatchto-proyshodyt-s-detmy-unvalydamy-v-luhanske>.

9. Рабінович П.М. Права людини і громадянина : [навчальний посібник] / П.М. Рабінович, М.І. Хаврюнок. – К. : Атіка, 2004. – 463 с.

Анотація

Філіпська Н. О. Проблеми реалізації прав дітей з обмеженими можливостями в Україні. – Стаття.

Автором розглянуто актуальні проблеми реалізації прав особливої категорії осіб – дітей з обмеженими можливостями. Проаналізовано стан виконання положень Конвенції про права інвалідів, ратифікованої Україною. Крім того, звернуто увагу на становище дітей з вадами здоров'я, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції.

Ключові слова: діти з обмеженими можливостями, права дітей, права інвалідів, Конвенція про права інвалідів, учасники АТО.

Аннотация

Филипская Н. О. Проблема реализации прав детей с ограниченными возможностями в Украине. – Статья.

В статье рассмотрены проблемы реализации прав особой категории лиц – детей с ограниченными возможностями. Проанализировано состояние выполнения положений Конвенции о правах инвалидов, ратифицированной Украиной. Кроме того, обращено внимание на положение детей с ограниченными возможностями, проживающих в зоне АТО.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, права детей, права инвалидов, Конвенция о правах инвалидов, участники АТО.

Summary

Filips'ka N. O. The problem of the realization of the rights of children with disabilities in Ukraine. – Article.

The article talks about the problems of rights realizations of the special categories of persons – children with disabilities. Ukraine ratified the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and author analyzed the state of pursuant to the provisions. Besides that, emphasis was placed to state of the children with disabilities who lives in ATO-zone.

Key words: children with disability, children's rights, disability rights, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, participants of ATO.